

4. Поняття субкультури. Молодіжні субкультури [Електронний ресурс] // refine.org [сайт]. – Електрон. дані. – К., 2011. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-5286-1.html>.
5. Павлішевська Л. В. Нефомали: погляд на проблему / Л.В. Павлішевська // Виховна робота в школі. – 2010. – №7. – С. 30-35.
6. Суворова И. Ю. Влияние культуры на формирование неформальных молодежных объединений / И.Ю. Суворова // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – №4. – с. 15 – 19

References

1. Vernaja Anastasija. O subkul'turah // Subkul'tury <http://www.subcult.ru/>
2. Karp'yak Vadym Molodizhni subkul'tury // Spilka ukrayins'koyi molodi <http://www.cym.org/ua/content/subcult1.asp>
3. Baeva I. Psihologija molodjozhnoj subkul'tury: risk i perspektivy rosta / I. Baeva // Narodnoe obrozovanie. – 2010. – №2. – S. 248-254.
4. Ponyattya subkul'tury. Molodizhni subkul'tury [Elektronnyy resurs] // refine.org [sayt]. – Elektron. dani. – K., 2011. – Rezhym dostupu: <http://www.refine.org.ua/pageid-5286-1.html>.
5. Pavlishevs'ka L. V. Nefomaly: pohlyad na problemu / L.V. Pavlishevs'ka // Vykhovna robota v shkoli. – 2010. – №7. – S. 30-35.
6. Suvorova I.Ju. Vlijanie kul'tury na formirovanie neformal'nyhmolodezhnyh ob'edinenij / I. Ju. Suvorova // Praktichna psihologija ta social'na robota. – 2011. – №4. – s. 15 – 19.

Резюме. Стаття розкриває причини, побуждаючі подростка вступати в молодіжні субкультури с положительним или отрицательным направлением, а также как влияет субкультура на личность формирования подростков. Определяет характеристики молодежных субкультур и их роль в личности подростка, выясняет признаки субкультур, описывает формы поведения в субкультурном пространстве молодежных субкультур.

Ключевые слова: молодежная субкультура, сленг, символика, атрибутика, традиции.

Summary. The article reveals the reasons that motivate teens to engage youth subcultures with a positive or negative direction, and the effect on personality formation subculture teenagers. Specifies the characteristics of youth subcultures and their role in adolescent personality, finds signs of subcultures describes behaviors in space subcultural youth subcultures.

Key words: subculture, slang, symbols, attributes and traditions.

УДК 159.923.2

О.О. ПАЛИВОДА

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розкрито зміст поняття «професійне становлення», проаналізовано існуючі у вітчизняній та зарубіжній психологічній літературі періодизації професійного становлення суб'єкта праці. Визначено рівні, складові та критерії професіогенезу майбутніх фахівців у процесі професійного навчання.

Ключові слова: професійне становлення, етапи професійного становлення, професійне навчання, критерії професійного становлення, професіогенез.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, динамічність змін умов праці вимагає нової генерації фахівців. Адже випускник вишу, який має лише професійні знання, майже одразу стає неконкурентоспроможним в разі небажання та невміння працювати над собою, здійснювати самоосвіту, самовдосконалюватися у професії. Саме на професійне становлення такого фахівця, який націлений на постійну кропітку роботу на собою має спрямовуватися сучасна освіта. Важливим питанням в її організації є пошук можливостей забезпечення успішності професіогенезу майбутніх фахівців, врахування їх особистісних характеристик як суб'єктів професійної діяльності, особливо спрямованості й мотивів, індивідуально-психологічних особливостей, моральної й професійної культури.

Проблему професійного становлення досліджують в межах філософії, педагогіки, психології, соціології, економіки та права. В психології зазначену проблематику всебічно вивчали Н.Ю. Волянук, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов, Т.В. Кудрявцев, Л.М. Мітіна, В.І. Осьодло, Ю.П. Поварьонков, А.Т. Ростунов, О.Р. Фонарьов та ін. Дослідженням особливостей професійного становлення на етапі професійної підготовки присвячені роботи О.О. Горової, Т.М. Малкової, В.Ф. Орлова, О.В. Чуйко та ін.

Мета статті – виокремити та охарактеризувати психологічні аспекти професійного становлення особистості майбутнього фахівця у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Результати теоретичного дослідження. Як свідчить аналіз теоретичних та емпіричних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, феномен професійного становлення особистості є багатоаспектним, багатоплановим і надзвичайно складним. При цьому характерним є те, що його різні аспекти досліджуються

фахівцями самого різного профілю. Становлення в широкому розумінні тлумачиться як філософська категорія, що відображає процес діалектичного переходу від одного ступеня розвитку до іншого, як момент взаємоперетворення моментів розвитку – виникнення і зникнення; процес виникнення, утворення чого-небудь у сукупності характерних ознак і форм; формування когось, чогось у процесі розвитку [2, с. 1384].

Говорячи про особистість професіонала взагалі, як про сформовану цілісну систему професійних знань, умінь, навичок і, головне, наповненні їх особистісним сенсом, ми розглядаємо розвиток «майбутнього професіонала» саме як його професійне становлення. У результаті теоретико-емпіричного аналізу анонсованої проблематики встановили, що професійне становлення особистості фахівця – це формування та розвиток психологічних характеристик особистості (мотивів, особистісних якостей, індивідуально-психологічних особливостей, здібностей) та оптимальних способів професійної поведінки, що забезпечують успішність його професійної діяльності.

Обираючи професію, людина розпочинає шлях свого професійного розвитку, що охоплює найбільшу частину її життя, починаючи з моменту формування професійних намірів і завершуючи припиненням активної професійної діяльності. Цей процес передбачає індивідуалізоване становлення професійно значущих якостей та здібностей, професійних знань і умінь, активне якісне перетворення особистістю свого внутрішнього світу, що приводить до самореалізації в професії. Він передбачає конструктивні зміни в особистості під впливом соціальних чинників, обраної професійної діяльності та власної активності, спрямованої на самореалізацію та самовдосконалення. Зважаючи на довготривалість процесу професійного становлення, під час якого можуть змінюватися соціальна ситуація, життєві та професійні пріоритети і плани, виникає необхідність його розподілу на певні етапи чи стадії. Такий підхід сприятиме успішній організації та психологічного забезпечення процесу професійного становлення особистості.

Проаналізуємо психологічні аспекти зазначеного підходу в літературі. Так, Ю.П. Поварьонков виділяє 4 стадії професійного становлення, а саме: допрофесійної розвитку особистості (підготовка до професіоналізації); пошук і вибір професії, навчального закладу; професійне навчання; самостійна професійна діяльність [7]. Т.В. Кудрявцев також вдається до виокремлення зазначених стадій, характеризуючи їх як: виникнення професійних намірів; безпосереднє професійне навчання; процес активного входження в професію; реалізація особистості в професії [5]. Концепція Е.Ф.Зеєра «життєвий шлях» професіонала ділить на 7 стадій: аморфна оптація – виявлення інтересів та схильності до певної діяльності; оптація (від лат. «*optatio*» – бажання, вибір) – вибір професії з урахуванням індивідуально-особистісних і ситуативних особливостей; професійна підготовка – набуття професійних знань, навичок і умінь; професійна адаптація – входження в професію, освоєння соціальної ролі, професійне самовизначення, формування якостей і досвіду; первинна професіоналізація – формування позицій, інтеграція особистісних і професійних якостей, готовність до виконання обов'язків; вторинна професіоналізація – вироблення професійного менталітету, ідентифікація з професійною спільнотою; професійна майстерність – реалізація особистості в професійній діяльності [3, с. 47].

Загальновідомою є також теорія розвитку професіонала С.О. Клімова, де він виділяє такі фази: *оптант* – період, коли людину починають хвилювати питання вибору професії і людина має зробити свій вибір; *адепт* – людина, яка встала на шлях відданості професії і оволодіває певною професією; *адаптант* – фаза адаптація, пристосування молодого спеціаліста до професії; *інтернал* – досвідчений співробітник, який вже увійшов у професію, що усвідомлює і він сам, і інші; *майстер* – додаються інші характеристики: майстру притаманні або якісь видатні спеціальні якості, або універсалізм; *авторитет* – майстер своєї справи, знаний, як мінімум, у своєму професійному колі; *наставник* – вчитель, який вчить і в якого вчать [4].

У концепції професійного розвитку Д. Сьюпера виокремлюються такі стадії досягнення професійної зрілості особистості: пробудження (від народження до 14 років); дослідження (15 – 24 років); консолідації (25 – 44 роки); зберігання (45 – 64 роки); спаду (після 65 років) [8].

Як бачимо, вище вказані науковці з поміж інших виділяють стадію професійної підготовки, але називають її по-різному (навчання, дослідження, адепт тощо). Всі вони зазначають, що в цей період відбувається засвоєння професійних знань, оволодіння вміннями та навичками майбутньої професійної діяльності. Про важливість означеного етапу свідчить і той факт, що серед дисертаційних досліджень професійного становлення близько половини присвячено саме вивченню проблем професіогенезу на етапі професійного навчання.

Проаналізуємо виокремлені в науковій літературі основні компоненти та критерії професійного становлення у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Здійснений Е.Ф.Зеєром [3] аналіз дає можливість виділити чотири основні особистісні складові професійного становлення фахівця – об'єкта професійного розвитку:

1. *Спрямованість особистості*, яка характеризується системою домінуючих потреб, мотивів, відносин, ціннісних орієнтацій та установок. Компонентами професійної спрямованості є: мотиви (наміри, інтереси, схильності, ідеали); ціннісні орієнтації (зміст праці, заробітна плата, добробут, кваліфікація, кар'єра, соціальний стан тощо); професійна позиція (ставлення до професії, установки, очікування і готовність до професійного розвитку); соціально-професійний статус. На різних стадіях становлення ці компоненти мають різний психологічний зміст, зумовлений характером провідної діяльності і рівнем професійного розвитку особистості.

2. *Професійна компетентність* – сукупність професійних знань, умінь, а також способів виконання професійної діяльності. Її основні компоненти: соціально-правова компетентність (знання й уміння в галузі взаємодії із суспільними інститутами і людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування і поведінки); спеціальна компетентність (підготовленість до самостійного виконання конкретних видів

діяльності, уміння вирішувати типові професійні задачі й оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові знання й уміння за фахом); персональна компетентність (здатність до постійного професійного росту і підвищення кваліфікації, а також реалізації себе в професійній праці); аутокомпетентність (адекватне уявлення про свої соціально-професійні характеристики і володіння технологіями подолання професійних деструкцій); екстремальна професійна компетентність (здатність діяти в умовах, що раптово ускладнилися, при аваріях, порушеннях технологічних процесів).

3. *Професійно важливі якості* – це психологічні якості особистості, що визначають продуктивність (якість, результативність тощо) діяльності. Вони багатофункціональні, а кожна професія має свій набір цих якостей.

4. *Професійно значущі психофізіологічні властивості* (зорово-рухова координація, окомір, нейротизм, екстраверсія, реактивність, енергетизм тощо). Розвиток цих властивостей відбувається вже в ході освоєння діяльності. У процесі професійного становлення одні психофізіологічні властивості визначають розвиток професійно важливих якостей, інші, розвиваючись, здобувають самостійне значення.

На етапі професійного навчання найістотніші зміни відбуваються у компетентнісному компоненті, який одночасно є і складовою, і результатом професійного становлення. Проте, професійне й особистісне становлення майбутнього фахівця залежить також від формування його суб'єктної позиції, самовизначення, усвідомлення рівня розвитку власних психологічних характеристик на етапі навчання у вищому навчальному закладі.

Часто науковці (С. О. Дружилов, А. К. Маркова, Л.М. Мітіна та ін.) поєднують професійне становлення із поняттям професіоналізму (як кінцевої мети перетворень особистості в процесі оволодіння професією, досягнення нею певного рівня успішності в діяльності). Для визначення його рівня висувуються критерії, відповідно до яких здійснюється оцінка. Ю.П. Поварьонков виділив такі критерії процесу становлення особистості: професійна продуктивність (ефективність професійного розвитку особистості і ступінь її відповідності соціально-професійним вимогам), професійна ідентичність (значимість професії і професіоналізації в цілому для особистості як засобу задоволення і реалізації своїх потреб, розвитку потенціалу) та професійна зрілість (ступінь усвідомлення особистістю власних можливостей і потреб, вимог, що висувуються) [8].

Деякі вчені (І.І. Бойчук, Л.М. Мітіна, Т.В. Перевалова, В.Ф. Орлов та ін.) для характеристики професійного становлення пропонують використовувати також критерії професійної творчості. Так, В.Ф. Орлов визначає рівні професійного становлення (методологічно-творчий, професійно-творчий, адаптивно-професійний, репродуктивний) майбутніх вчителів відповідно до того, наскільки творчо вони здатні виконувати професійні завдання [6].

Професійне становлення в сучасних соціальних умовах, як зауважує І.Д. Бех, повинно починатися з формування в студентів ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності. Він виділяє такі складові професіогенезу у процесі професійного навчання [1, с. 268]: знайомство з майбутньою професійною діяльністю і створення уявлення про неї; формування реального уявлення про професіонала з обраної спеціальності; формування ціннісних уявлень; складання «образу себе як професіонала». Ключовим при цьому є останній блок, оскільки аналіз образу можливої професійної діяльності та власного образу в ній може виконувати спрямовальну функцію, задавати перспективу власного становлення й підвищувати цінність обраного професійного шляху.

Щодо критеріїв професійного становлення студентської молоді зазначимо, що серед них виділяють такі групи критеріїв особистісного професійного розвитку майбутніх фахівців [6] – емоційно-мотиваційні, нормативно-регулятивні та поведінково-процесуальні. Емоційно-мотиваційними називаються критерії, які визначають емоційно-вольову основу і ґрунтуються на соціально-психологічному досвіді сприйняття навколишнього світу та спілкування з ним. Нормативно-регулятивними критеріями є ті, що дають змогу оцінити дію механізмів (понять, норм, оцінок), та визначають потенційно-регулятивні можливості професійного становлення. Поведінково-процесуальні критерії спрямовані на розвиток професійної культури та самовдосконалення особистості майбутнього фахівця.

Професійне становлення особистості як процес формування або досягнення нею професійної придатності має бути спрямований передусім на професійну успішність. Така успішність передбачає передусім сформованість у майбутнього фахівця вміння творчо підходити до виконання професійних завдань, усвідомлення своїх потенційних можливостей та готовності розвивати професійно важливі якості. Недостатність на сьогодні репродуктивного рівня професіогенезу (відсутність у фахівця власного стилю професійної праці, несформованість професійно важливих якостей, виконання роботи у межах наданих у вищі алгоритмів тощо) вимагає зосереджувати увагу в процесі навчання на: поінформованості студентів і викладачів щодо форм, методів власного професійного самовдосконалення, принципів саморозвитку; оволодінні основними видами професійної рефлексії, на яких ґрунтується розуміння власного ставлення до майбутньої професійної діяльності, почуттів і думок, самоаналіз і самооцінка.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи викладене вище, зауважимо:

- під професійним становленням майбутнього фахівця слід розуміти формування та розвиток психологічних характеристик особистості (мотивів, особистісних якостей, індивідуально-психологічних особливостей, здібностей) та оптимальних способів професійної поведінки, що забезпечують успішність його професійної діяльності;

- навчання у ВНЗ є найбільш значущою стадією професіогенезу та передбачає зміни в таких його складових, як спрямованість особистості, набуття професійної компетентності, формування професійно важливих якостей та розвиток професійно значущих психофізіологічних властивостей;
- з метою прогнозування успішності професійної діяльності доцільно використовувати критерії визначення рівня професіогенезу на етапі навчання у ВНЗ, а саме: емоційно-мотиваційний, нормативно-регулятивний, поведінково-процесуальний та творчий.

У подальшому вбачається доцільним дослідити особливості професійного становлення фахівця на етапі самостійної професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади: наук. видання / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с. – (Твори : в 2 кн. / І. Д. Бех , кн. 2).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпін': ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий : [учеб. пособие для студентов вузов] / Э.Ф. Зеер. – [4-е изд., перераб., доп.]. – М. : Академический Проект; Фонд «Мир», 2006. – 336 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений., М.: Издательский центр «Академия», 2004. 304 с.
5. Кудрявцев Т.В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы / Т.В. Кудрявцев / Т.В. Кудрявцев // Вопросы психологии. – 1981. - №2. – С. 20–30.
6. Орлов В.Ф. Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В.Ф. Орлов – К., 2004. – 48 с.
7. Поваренков Ю.П. Введение в психологию труда : [учеб. пособие для студентов вузов] / Ю.П. Поваренков. – Киров: Изд-во ВятГГУ, 2006. – 134 с.
8. Фонарев А.Р. Психология личностного становления профессионала : автореф. дис. на соиск. уч. степ. докт. психол. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития; акмеология» / А.Р. Фонарев. – Калуга, 2004. – 48 с.

References

1. Bekh I.D. Vychovannya osobystosti. Osobystisno oriyentovanyy pidkhid: naukovopraktychni zasady: nauk. vydannya / Ivan Dmytrovych Bekh. – K.: Lybid', 2003. – 344 s. – (Tvory: v 2 kn. / I. D. Bekh , kn. 2).
2. Velykyi tлумачnyy slovnyk suchasnoyi ukraiyins'koyi movy / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. – K.; Irpin': VTF «Perun», 2007. – 1736 s.
3. Zeer Je.F. Psihologija professij: [ucheb. posobie dlja studentov vuzov] / Je.F. Zeer. – [4-e izd., pererab., dop.]. – M.: Akademicheskij Proekt; Fond «Mir», 2006. – 336 s.
4. Klimov E.A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija: Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij., M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2004. 304 s.
5. Kudrjavcev T.V. Psihologo-pedagogicheskie problemy vysshej shkoly / T.V. Kudrjavcev / T.V. Kudrjavcev // Voprosy psihologii. – 1981. - №2. – S. 20–30.
6. Orlov V.F. Teoretychni ta metodychni zasady profesijnogo stanovlennja maybutnix uchteliv mystets'kykh dystsyplin : avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. dokt. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriya ta metodyka profesijnoyi osvity» / V.F. Orlov – K., 2004. – 48 s.
7. Povarenkov Ju.P. Vvedenie v psihologiju truda: [ucheb. posobie dlja studentov vuzov] / Ju.P. Povarenkov. – Kirov: Izd-vo VjatGGU, 2006. – 134 s.
8. Fonarev A.R. Psihologija lichnostnogo stanovlenija professionala: avtoref. dis. na soisk. uch. step. dokt. psihol. nauk: spec. 19.00.13 «Psihologija razvitija; akmeologija» / A.R. Fonarev. – Kaluga, 2004. – 48 s.

Резюме: в статті раскрыто содержание понятия «профессиональное становление», проанализированы существующие в отечественной и зарубежной психологической литературе периодизации профессионального становления субъекта труда. Определены уровни, составляющие и критерии професіогенеза будущих специалистов в процессе профессионального обучения.

Ключевые слова: профессиональное становление, этапы профессионального становления, профессиональное обучение, критерии профессионального становления, професіогенез.

Summary: in the article it is revealed the contents of the notion «professional formation», analyzed existing in the domestic and foreign psychological literature periodizations of subject of activity professional formation. It is defined the levels, components and criteria of future specialists' professional development in the process of professional study.

Key words: professional formation, stages of professional formation, professional study, criteria of professional formation, professional development.